

Aproximació a la fitotoponímia del Montseny (Catalunya)

Josep M. Panareda Clopés

DOI: 10.2436/15.8040.01.292

Resum

El massís del Montseny (1.700 m), situat en la part septentrional de la Serralada Prelitoral Catalana, conté una gran riquesa de paisatges vegetals, derivats de la diversitat topogràfica, geològica, litològica i climàtica. Hi ha des d'alzinars i suredes, típicament mediterranis, fins a fagedes i avetoses, de caràcter atlàntic. L'activitat humana ha fet que aquesta diversitat vegetal fos molt més gran, amb extensos matollars i clapes de pastures. A més a més, cal tenir present els ambients derivats de la presència de l'aigua i dels afloraments rocosos.

Tot plegat ha donat lloc a una gran varietat paisatgística i a activitats molt diferenciades per l'aprofitament dels recursos naturals. La toponímia és molt rica i sovint definidora d'un relleu, d'un punt d'aigua, d'una comunitat vegetal o d'una activitat. La comunicació se centra en els fitotopònims.

El treball fonamental es basa en la consulta de mapes. Destaquen els mapes geològics de Jaume Almera a escala 1:40.000 (1913, 1915), el mapa editat pel Centre excursionista de Catalunya (1924), els mapes excursionistes de l'editorial Alpina, el primer dels quals és del 1947, i altres mapes excursionistes. S'han consultat també diverses monografies sobre temàtiques diverses, guies excursionistes i nombrosos articles, en especial els escrits fins el 1950. Les dades obtingudes en els diversos documents han estat completades amb enquestes personals. El treball de camp ha permès valorar i interpretar més acuradament alguns fitotopònims.

En la comunicació es presenta una aproximació i un resum dels resultats obtinguts fins el moment present. Unes primeres conclusions poden resumir-se dient que en el massís del Montseny hi ha una notable riquesa de fitotopònims, en clara relació amb la diversitat de paisatges vegetals i amb la intensa activitat en els aprofitaments dels recursos vegetals.

*****

Introducció

El Montseny és un massís situat en el sector septentrional de la Serralada Prelitoral Catalana, a cavall de les comarques del Vallès Oriental, la Selva i Osona, i entre les províncies de Barcelona i Girona. Assoleix els 1.700 m d'altitud en el turó de l'Home i a les Agudes, i constitueix una massa voluminosa que s'enlaira bruscament de les planes i valls de l'entorn, la depressió del Vallès i de la Selva al sud i la conca d'erosió de la Plana de Vic al nord. A l'oest s'hi ha engorjat el Congost, que el separa dels cingles del Bertí i a l'est la riera d'Arbúcies que posa límit amb les Guillerries.

Fitotoponímia és entesa com la toponímia que fa referència a elements de la flora i la vegetació. Ha pres cos sobretot a partir de l'extens estudi de Bastardas (1994). Posteriorment han aparegut treballs especialitzats, entre els quals destaquem el de Marco Molina sobre la fitonímia de la província d'Alacant (Marco, 2004) i el de Bruguera sobre la toponímia d'Osor (La Selva) (Bruguera, 2007). Aquest darrer treball té per a nosaltres una significació especial a causa de la proximitat i similitud geogràfica en relació amb el Montseny. També volem indicar l'aportació sobre la fitotoponímia de Menorca (Grimalt, Ordinas, Caldentey, 2009). No volem pas ser exhaustius en les referències bibliogràfiques dels treballs fitotoponímics, que serà objecte d'altres publicacions. Només farem referència al treball recent sobre la fitotoponímia d'Andorra de Niell i Villar (2011). El mateix Villar té altres publicacions sobre la toponímia d'origen vegetal dels Pirineus (Villar, 2005); i en una obra col·lectiva dirigida per ell, Ruiz de la Torre escriví sobre els sinfitònims (Ruiz de la Torre, 1988).

Potser no cal, però creiem que és de justícia citar els estudis pretèrits de toponímia en general en els quals ens hem iniciat i ens han fet despertar l'interès per a seguir, i esperem concloure, el present treball, com Alcover i Moll (1988), Balari Jovany (1964), Bofarull (2002), Coromines (1965-1970, 1989-1998), Mateu i Casanova (eds.) (2000) i Moreu-Rey (1982), entre molts altres.

Els factors d'un paisatge vegetal divers

Si la topografia estratifica el paisatge segons el gradient altitudinal, la litologia condiciona tres grans àmbits paisatgístic. Cap a l'est s'estenen materials intrusius amb un predomini de granodiorites, que generen un bon gruix de sauló que permet la formació de sòls profunds, fèrtils i amb una gran capacitat de retenció d'aigua. Cap a l'oest destaquen els afloraments de calcàries, que dona lloc a un relleu, a uns sòls, a una vegetació i a uns usos ben diferents dels de la resta del Montseny. Enmig de les dues masses lítiques indicades hi ha una franja ampla de materials metamòrfics, essencialment esquists; prop de la massa intrusiva hi ha una banda de roca endurida per un metamorfisme de contacte. Malgrat una aparent uniformitat litològica són nombroses les discontinuïtats provocades pels estrets i llargs dics, sovint molt endurits i més resistents que les roques on s'han encaixat, donant lloc a llargues carenes rocoses. Altrament hi ha masses calcàries dins l'ampla franja metamòrfica.

El clima condicionat pel gradient altitudinal i l'exposició solell-obaga és localment modificat pel relleu, que dona lloc a fondals, carenes i canvis constants en la exposició. Però el tret més significatiu del clima del Montseny i que condiciona un canvi brusc en el paisatge vegetal és la presència de boira durant molts dies d'estiu a partir de poc més amunt de mitja muntanya. Aquesta boira és formada com a conseqüència de la marinada, vent humit i fresquet procedent del mar. A l'ascendir pels llargs vessants del Montseny assoleix el punt de condensació i es forma una boira densa cap al migdia; és desfà normalment a mitja tarda quan la marinada para. El resultat és que en els vessants superiors del Montseny l'ambient és molt humit i fresc just en el moment de màxima insolació en el conjunt del territori. Això fa que el clima tingui unes característiques semblants al clima atlàntic, fet que ha permès l'establiment de denses fagedes i fins i tot d'avetedes, nom com són coneguts els boscos d'avets en el Montseny. En molts indrets es passa directament de l'alzinar a la fageda.

Aquestes condicions determinen que en les carenes culminants el clima sigui molt fred i ventós, amb plantes i comunitats vegetals que recorden a les subalpines.

En els llocs més planers dels nivells superiors el clima permet l'establiment de pastures, semblants a les dels estatges subalpí i alpí dels Pirineus, el que ha facilitat l'establiment d'una ramaderia transhumant de caràcter comarcal.

Objectius

L'objectiu central del present treball és conèixer i interpretar la fitotoponímia d'un massís extens i ric en comunitats vegetals com és el Montseny. En concret interessa:

- Estudiar els topònims relacionats directament i indirecta amb les plantes i el paisatge vegetal.
- Tipificar els fitotopònims d'acord amb la diversitat del paisatge vegetal.
- Valorar la riquesa fitotoponímica del Montseny en un marc geogràfic més ampli.
- Detectar la recuperació i pèrdua de fitotopònims.
- Plantejar la fitotoponímia com a eina en l'estudi històric del paisatge i dels usos.

Metodologia

La primera fase de la recerca és, a partir del plantejament del treball i de la definició de l'objectiu principal i de la concreció dels objectius específics assenyalats, dur a terme el recull bibliogràfic i la consulta de les diferents fonts.

Prèviament s'ha dut a terme una visió de conjunt dels factors que han condicionat el paisatge, en especial el paisatge vegetal amb les comunitats i les plantes que conté. Les tasques s'han agrupat en tres àmbits principals: estudis de la flora i la vegetació, estudis fitonímics i estudis dels usos i aprofitaments de les plantes.

Del Montseny existeix un extens estudi geogràfic realitzat la dècada de 1940 i que permet disposar de dades molt valuoses per conèixer com es vivia i s'explotaven els recursos naturals del massís abans dels grans canvis socioeconòmics i tècnics que esdevingueren al cap de poc temps (Llobet, 1947). Posteriorment hem elaborat noves síntesis geogràfiques del Montseny (Panareda, 1991, 2007).

La flora del Montseny ha estat catalogada, i se n'han fet treballs concrets, però manca un estudi global i profund, ja que encara surten sovint novetats florístiques en les prospeccions recents (Bolòs, Nuet, Panareda, 1986). En canvi la vegetació sí que ha estat tractada globalment i a un nivell força profund (Bolòs, 1983). Malgrat la data de la publicació, aquest treball correspon a la tesi doctoral de l'autor, que realitzà el treball de camp els darrers anys de la dècada de 1940. És, doncs, una visió del paisatge vegetal de fa més de mig segle. És una bona visió global i un excel·lent document per estudiar la dinàmica de la vegetació en relació amb els canvis d'ús i de cobertura, però no es coneix el detall de l'estructura i el funcionament actual de les comunitats vegetals. Nosaltres mateixos realitzarem un assaig de síntesi del paisatge vegetal sobre La Garriga (Panareda, Escolà, Romo, 2004).

Llobet (1947) i Bolòs (1983) realitzaren un mapa de vegetació a escala mitjana. Llobet hi representà els mantells reals de vegetació a escala 1:40.000, damunt del mapa topogràfic editat pel Centre Excursionista de Catalunya el 1924. Bolòs hi representà la vegetació potencial, és a dir, la que teòricament creu que hi hauria d'ací a uns anys si l'home deixés d'intervenir; és a escala 1:50.000. El 2004 realitzarem una cartografia a escala 1:5.000 de la vegetació i usos de l'àrea del Parc Natural del Montseny, i que ha estat editada en format CD a escala 1:10.000 (Panareda, Salvà, Nuet, 2004).

Els estudis fitonímics han estat duts a terme parcialment, juntament amb els estudis de la flora i la vegetació, però no ha estat fet un estudi complet. Sovint s'han emprat els termes d'ús més general tant per a les plantes, com per les comunitats i formacions. On hi ha més informació és en Llobet (1947), Bolòs, Nuet i Panareda (1986) i Bonet i Vallès (2006).

On sí s'ha dut a terme un estudi força ambiciós és en el camp dels usos medicinals de les plantes. Es tracta d'un treball de camp amb la realització de nombroses enquestes sobre els usos de les plantes. Els resultats han estat aplegats en un extens llibre (Bonet i Vallès, 2006), on es transcriuen les enquestes, però hi manca les anàlisis i interpretacions dels resultats obtinguts. De tota manera, es disposa del més important i urgent, ja que cada vegada hi ha menys persones que puguin aportar informació sobre els usos tradicionals, i les que resten ja són grans. De les generacions més joves hi ha poques persones que disposin d'aquesta informació i menys de les seves vivències. Recentment férem una síntesi del carboneig, una activitat que centrà els aprofitaments forestals fins a mitjà del segle XX (Panareda, Masnou, 2010)

L'anàlisi documental ha estat realitzat mitjançant la consulta de mapes i de documents diversos, en especial articles i monografies locals. Entre els mapes destaquen els realitzats pel geòleg Jaume Almera a escala 1:40.000 (1913), el del Centre Excursionista de Catalunya a escala 1:50.000 (1924), els que s'adjunten en la darrera edició de la guia excursionista al Montseny d'Artur Osona (1899) i els mapes editats per l'Editorial Alpina a escala 1:40.000 a partir de 1947; les darreres edicions han estat editades per Alpina/Geo Estel a escala

1:25.000. Entre les monografies destaquen les topografies mèdiques, com la de Viladrau (Ariet, 1915). Ben interessants són els nombrosos articles escrits per excursionistes o per estudiosos locals que editaren en revistes del mateix poble. Dins d'aquesta perspectiva cal considerar diverses monografies locals recents, entre les quals destaquen els diversos llibres sobre toponímia local de municipis de l'entorn del Montseny, com La Garriga, Aiguafreda, Granollers, Sant Celoni, Llinars i Santa Maria de Palautordera (Garcia-Pey, 2010).

Totes les dades obtingudes han estat entrades en una base de dades Accés, per tal de poder-les ordenar, analitzar, interpretar i comparar.

Simultàniament es realitzen sessions de camp de comprovació i identificació dels llocs i s'efectuen enquestes si s'esqueia.

La fase d'interpretació i elaboració de resultats serà llarga, ja que la tasca de recollida de dades encara s'està fent. Resten documents per localitzar i buidar la informació que pugui interessar.

En la present comunicació oferim per primera vegada uns resultats centrats en la fitotoponímia del Montseny, i on es plantegen algunes de les qüestions principals de l'estudi i que hauran de ser resoltes en fases i aportacions posteriors.

Classificació dels fitotopònims

En una primera fase s'han agrupat els fitotopònims en tres grans àmbits territorials. Un primer grup inclou el que anomenem grans àmbits territorials a escala del Montseny, municipis o nuclis de població destacats, com La Garriga i Arbúcies. També hi tenen cabuda les unitats de relleu o rius de primer ordre, sempre en relació amb el Montseny, com la riera d'Arbúcies, tot acceptant que aquest és un topònim subordinat a la població principal per on passa.

Els altres dos són fitotopònims d'àmbits territorials menors. Per un cantó es consideren àmbits territorials mitjans, els nuclis de població menors i urbanitzacions, les unitats de relleu o territorials mitjanes, les rieres, torrents i sots ben desenvolupats longitudinalment, els paisatges vegetals amb superfície destacada i els espais conreats continus, més enllà d'una o poques parcel·les.

Finalment cal considerar els fitotopònims d'àmbits territorials puntuals o de superfícies poc significatives en el paisatge, com són fonts, feixes de conreu, gorgs, pous o barraques.

Un dels aspectes més problemàtics és en l'originalitat del topònim o la relació directa d'un fitotopònim amb un element o una realitat vegetal. La qüestió que es planteja sovint és si es tracta d'un fitotopònim directe o és d'un derivat d'un altre fitotopònim.

No hi ha dubtes que els fitotopònims següents tenen una clara relació amb una realitat vegetal concreta: Aulet Gran, Castanyareda del Pujol, l'Aveteda, Collet del Ginestar, Pla dels Ginebres, Prat Llis i Turó dels Garrics. Els tres primers tenen relació amb un bosc o un grup d'arbres. L'Aulet Gran és un alzinar d'unes certes dimensions, la Castanyareda del Pujol és una població de castanyers grossos per a la producció de castanyes i l'Aveteda és un bosc dominat per avets. Els altres tenen relació amb les plantes o la vegetació que hi ha a la vora: Pla dels Ginebres és un fitotopònim freqüent al Montseny; correspon a replans on havia antigues artigues i que ara, o fa un temps, fou poblat per ginebres; hi ha fagedes que tenen aquest fitotopònim, que han heretat d'un temps reculat en què hi dominaven els ginebres, i que la regeneració natural de la vegetació ha menat cap a una fageda. El Prat Llis fa referència a una pastura rasa, malgrat ara pugui ser colonitzat per un matollar o un bosc. El Turó dels Garrics correspon a un turó on part dels vessants són ocupats per una densa població de garrics, fins i tot actualment; es tracta d'una de les garrigues més espectaculars del Montseny.

Malgrat que en el Montseny trobem molts fitotopònims relacionats directament ara o en temps reculats amb un element vegetal, són nombrosos els que deriven d'un altre fitotopònim. I no és rar trobar fitotopònims de segona o tercera generació. Els casos més corrents són els

fitotopònims de les masies, que alhora donen lloc a noms de fondals, torrents, fonts, feixes o boscos. Moltes masies designades per un fitotopònim, aquest és en realitat un antropònim en moltíssims casos, com Can Auleda, Ca n'Oliveres, Can Vernedes i Can Figueres. Malgrat tot, no sempre es pot demostrar que es tracta realment d'un antropònim, però n'és el més corrent. Altres noms significatius de fitotopònims aplicats a masies són: Can Bosc, Can Noguera, Can Rovira, Can Vallfigueres, El Boix, El Rourell, El Noguer, El Saüc, Els Segalars, La Castanyera, La Figuera, La Morera, L'Albereda i L'Auladell.

Alguns fitotopònims són força reiteratius, com és el cas de Can Rovira, Can Figueres, can Bosc o Can Noguera. Sovint escrit de manera diferent: Can Figuera, la Figuera, Can Vallfigueres i fins i tot Can Fignes. El grup relacionat amb els roures és molt variat, des de can Rovira i Can Rovireta fins Els Roures, El Rourell i La Roureda.

Tal com s'ha indicat els noms de les cases generen un nombre molt significatiu de fitotopònims derivats. El cas de La Figuera n'és un exemple força comú: Baga de la Figuera, Baixant de la Figuera, Carena de la Figuera, Emprius de la Figuera, Font de la Figuera, Riera de la Figuera, Sot de la Figuera i Torrent de la Figuera. I encara cal considerar els fitotopònims de segona generació, com la font del Sot de la Figuera.

Els topònims nous

En una societat tan canviant és normal la creació de nous topònims per a designar noves realitats territorials. En concret, hi ha topònims creats els darrers temps derivats d'una nova realitat vegetal, d'un nou ús o simplement per desig o gust d'un nou propietari, cartògraf o gestor territorial. Un nou propietari sovint coneix poc la finca que ha comprat i anomena amb un mot nou un indret prenent com a referència un arbre gros o que ha estat afectat per un llamp o una ventada; o dona nom a una feixa o prat que abans no se'n coneixia cap. Els cartògrafs, els estudiosos o gestors territorials sovint necessiten designar un lloc de referència per a una delimitació o una localització d'un indret; no és rar fer ús d'una realitat vegetal. Semblantment els redactors d'itineraris necessiten designar un racó o un punt d'observació, d'explicació o parada, i si no en tenen notícia de cap, n'estableixen un que permeti als usuaris o visitants una identificació en el paisatge.

Sovint es tracta de designacions sense intenció d'establir un topònim, però segones persones poden prendre aquest terme descriptiu com un topònim, de manera que esdevé un topònim consolidat, sobretot si és inclòs en un mapa. En aquest sentit cal tenir present que molts fitotopònims són relativament nous, establerts o consolidats en el moment d'elaborar un mapa o una guia. Qui realitza el treball de camp i al preguntar com es diu tal indret, la persona que hi viu o treballa, pagès, pastor o boscatger pot respondre "aquell coll del pi gros" perquè hi ha un pi gros. Aleshores l'enquestador pot posar en el text i en el mapa "coll del Pi Gros" i ja tenim un fitotopònim nou. En aquest sentit s'han conformat molts topònims menors nous en la realització de mapes a més gran escala del Montseny. Fins alguns han estat establerts directament per l'enquestador o cartògraf, com en el cas dels topònims derivats d'una masia.

Per aquestes raons considerem de gran importància els mapes d'inici del segle XX (Almera, 1913; CEC, 1924)

D'altres fitotopònims nous són derivats de realitats ben tangibles i evidents en el paisatge, com pot ser la presència d'arbres monumentals (El Faig Gros, L'Alzina Rodona, Castanyer de Nou Branques), de cases de nova construcció o amb nous usos, com restaurants (l'Avet Blau, els Roures, les Albes), urbanitzacions (Fogueres de Montsoriu, abans Pla de Fogueres o Can Fogueres) o fonts noves (Font del Gatell).

Més enllà dels comentaris fitotopònims, cal assenyalar que el mateix topònim "Montseny" ha estat substituït per "Parc Natural del Montseny". Els mapes són del PN del

Montseny, malgrat representin el mateix àmbit territorial. Fins els visitants diuen ben sovint que van al PN del Montseny, no al Montseny.

Curiosament alguns topònims s'han mantingut malgrat el canvi d'ús, com artiga, vinya, olivar, feixa, molí de...; fins i tot en algunes ocasions l'ús antic ha esdevingut un topònim consolidat en el moment de desaparèixer, com element territorial diferenciador. D'altres han desaparegut del tot pels nous usos o la recuperació forestal. No és rar tampoc la persistència d'un topònim antic derivat, malgrat la desaparició del topònim originari, com en el cas del torrent de la Font de..., quan de la font no en queda rastre ni s'ha mantingut el topònim.

Famílies de fitotopònims

Els arbres i les masses forestals més esteses del Montseny han donat lloc a famílies de topònims ben llargues. Només com a mostra, i sense ser exhaustius, es presenten alguns exemples dels fitotopònims derivats dels arbres i boscos més significatius del massís, del faig, l'alzina, l'abet, els roures i el castanyer.

Derivats del faig: Can Faig, Carena del Faig, Costa de la Fageda, El Faig Sec, Fageda, Fageda Gran, Fageda Llarga, Fageda Seca, Faig de la Bandera, Faig del Cucut, Faig del Queixal, Font de Faig, Fontdefaig i Pla de la Fatgeda.

Derivats de l'alzina: Alzina del Cucut, Alzina Rodona, Alzinagra, Alzinar, Auladell, Auleda, Aulet, Aulina, Ca l'Alzina i Pla de les Quatre Alzines.

Derivats de l'abet: Font de Passavets, L'Abeteda, Sot de l'abeteda, Sot dels Abets i Torrent de Passavets.

Derivats dels roures: Baga de la Rovira, Can Roure, Can Rovireta, El Roure Bonic, El Rourell, Els Roures, Font de la Roureda, Pla de la Rovira, Pla del Roure, Roureda, Roures del Marquès, Roures Parc, Rovira, Torrent de la Rovira i Turó de la Roureda.

Derivats del castanyer: Can Castanyer, Castanyeda Gran, Castanyer del Boscàs, Castanyer Gros d'en Cuc, Castanyers del Rector, El Castanyer de Nou Branques, Els Castanyers, La Castanya, La Castanyeda, La Castanyereda i Sant Andreu de la Castanya.

Finalment cal considerar la problemàtica derivada d'arcaïsmes o localismes, com el ieisme i el parlar salat, encara més o menys presents en els habitants del Montseny. Hi ha, per exemple, diversos topònims que han mantingut l'article salat, en especial en la part alta del massís, com Camp Safiguera, Puig Sesolles, Puig Sacarbassa, Coll Sesbasses, Coll Sesportadores i Coll Sarrieres.

En aquest sentit hi ha la pronúncia de "fatgeda" per a designar un bosc de faigs. Hi ha mapes que mantenen el terme "fatgeda", però d'altres la transcriuen "fageda".

Conclusions

El Montseny és ric en fitotopònims per la diversitat de paisatges i usos. Els canvis fitotoponímics són especialment importants les darreres dècades. Aquests canvis han estat condicionats pels canvis d'ús i de paisatge.

Aquesta comunicació és només una primera aportació sobre la fitotoponímia del massís, i una aproximació als aspectes més significatius. Cal completar i aprofundir en l'estudi fitotoponímic, tot seguint el buidatge d'altres documents, cercant la gènesi de diversos topònims poc clars i identificant amb precisió alguns fitotopònims. Resta molt per fer i per interpretar.

Bibliografia

Alcover, A.M.; Moll, F. De B. 1988. Diccionari català-valencià-balear. Palma de Mallorca: editorial Moll.

- Almera, J. 1913. *Mapa geològic y Topogràfic de la Província de Barcelona. Escala 1:40.000. Regió quinta o del Montseny, Vallès y del Litoral*. Barcelona.
- Ariet, A. 1915. *Topografia Mèdica de Viladrau (Montseny)*. Barcelona: Fidel Giró impressor, Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona.
- Balari Jovany, J. 1964. *Orígenes històrics de Catalunya*. Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Cultura Romànica (2ª edició, reimpressió en dos volums de l'obra de 1899)
- Bastardas, M.R. 1994. *La formació del col·lectius botànics en la toponímia catalana*. Barcelona: Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- Bofarull Terrades, M. 2002. *Origen dels noms geogràfics de Catalunya*. Valls: Cossetània Edicions.
- Bolòs, O. de 1983. *La vegetació del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Parcs Naturals. 170 p.
- Bolòs, O. de; Nuet, J.; Panareda, J.M. 1986. Flora vascular del Montseny. In: *El Patrimoni biològic del Montseny. Catàlegs de Flora i Fauna*, 1: 41-92. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Bonet, M. A.; Vallès, J. 2006. *Plantes, remeis i cultura popular del Montseny*. Figueres: Brau i Museu de Granollers.
- Bruguera Ligeró, F. 2007. *Onomàstica osorenca. Toponímia pretèrita i present dels termes municipal i parroquial d'Osor (La Selva)*. Girona: Universitat de Girona.
- CEC (1924): *Mapa del Montseny. E. 1:50.000*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- Coromines, J. 1965 i 1970. *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: ed. Barcino. 2 vols.
- Coromines, J. 1989-1998. *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persones de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial.
- Garcia-Pey, E. 2010. *Recull toponomàstic de Santa Maria de Palautordera*. Santa Maria de Palautordera: Edicions de l'Ajuntament de Santa Maria de Palautordera.
- Grimalt, M.; Ordinas, A.; Caldentey, J. 2009. El paisatge vegetal de Menorca a través de la fitotoponímia. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 55: 93-115.
- Llobet, S. 1947. *El medio y la vida en el Montseny*. Barcelona: CSIC. [Traducció catalana: *El medi i la vida al Montseny: Estudi geogràfic*. Granollers: Museu de Granollers / Agrupació Excursionista de Granollers.]
- Marco Molina, J.A. 2004. *Atlas fitonímic d'Alacant*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- Mateu, J.F.; Casanova, E. (eds.) 2000. *Estudis de toponímia valenciana*. València: Editorial Denes.
- Moreu-Rey, E. 1982. *Els noms de lloc*. Mallorca: Editorial Moll.
- Niell, M.; Villar, L. 2011. Els fitotopònims d'Andorra. In: *Actes del Col·loqui internacional de Botànica Pirenaico-cantàbrica a Ordino*, 311-320.
- Osona, A. 1899. *Guia itineraria de la regió del Montseny y Guillerías dividida en 190 itineraris*. Barcelona: Estampa de F. Altés y Alabart / Centre Excursionista de Catalunya. 278 p. + 2 mapes 1:200.000 y 1:500.000. 5ª edició
- Panareda, J.M. 1991. *El Montseny*. Vic: Eumo Editorial.
- Panareda, J.M. 2007. *Descobrim el Montseny*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat.
- Panareda, J.M. 2010. *El carboneig. Quan el record encara és viu*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Panareda, J.M.; Salvà, M.; Nuet, J. 2004. *Mapa de vegetació del Parc Natural del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Panareda, J.M.; Escolà, H.; Romo, A.M. 2004. *Els boscos de la Garriga*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ruiz de la Torre, J. 1988. Sinfitónimos. In: Luis Villar (ed.) *Homenaje a Pedro Montserrat, 1027-1031*. Huesca: CSIC / Instituto de Estudios Altoaragoneses e Instituto Pirenaico de Ecología.

Villar, L. 2005. Toponimia de origen vegetal en el Alto Aragón, II Sinfitónimos relacionados con arbustos y su sentido ecológico. *Flora Montiberica*, 29, 43-53.

Josep M. Panareda Clopés
Universitat de Barcelona
jmpanareda@gmail.com